

Alltid taggad

*Som en stor svart igelkott
sänker sig evigheten
ner i dalen*

*i barnets famn
en taggig boll
som smälter till liv*

*världens gränser
världens taggtråd
vandrar
som igelkottar
över gränserna*

*barnens ögon
som fjärilar
vilande
framför dig
på marken*

Jaan Kaplinski
ur *Våra skuggor är mycket långa*, 1982,
översättning Ivo Ilviste och Birgitta Göranson

Den heliga Birgitta tyckte att lättfotade kvinnor skulle torteras i helvetet med tillhyggen av igelkottaskinn. Marie Dacke citerar i boken *Taggad att leva* en notis från 1870 i tidningen *Malmö Nya Allehanda*: "[...] en bonde företog nemeligen som ett sista försök att om möjligt blifwa herre i sitt hus, att först med en stor igelkott och sedan med en hästskrapa riva sin kvinna runt omkring på bara kroppen ända till dess den misshandlade omsider fann för gott att hålla mun."¹

¹ Marie Dacke: *Taggad att leva: igelkottens liv, historiska resa och hotade framtid*. Roos & Tegner 2021.

På tyska heter arten är kort och gott *igel* och svenskan är som bekant ett germanskt språk så vi har bara glatt apat efter germanerna. Igel kommer från *egh*; "sticka". Jag kommer här att tänka på "egg" som i "eggvapen" eller "svärdsegg". På japanska heter djuret *hari-nezumi*: "nål-råtta", på isländska *broddgöltur*. Engelskans *hedgehog* betyder häcksvin, det danska ordet för igelkott är *pindsvin*.

Somliga djur figurerar mer än andra i myter, legender, saga och poesi. Igelkotten är ett sådant, antagligen för att våra vägar korsats sedan länge och för att den huserat i människans närhet, i trädgårdar och på jordbruksmarker, under lång tid. Ibland har den setts som konkurrent, förr trodde man att igelkotten tjuvmjolkade kor, varför skulle den annars stryka omkring vid människans boningar. På grund av modernt jordbruk, med allt större områden som utgör monokulturer, och flera och bredare asfalterade vägar har igelkotten börjat vantrivas.

Igelkotten hör till ordningen äkta insektsätare, dess närmaste släktingar är näbbmössen och mullvadsdjuren. Det finns igelkottarter som gillar stäpper och rent av öknar. Ökenigelkott är en art som lever i Sahara, bland dess fiender finns schakaler och ugglor. Ökenigelkotten livnär sig på insekter men även ormar och skorpioner. I Europa trodde man också tidigare att igelkotten var en ormjägare. Numera vet man att så inte är fallet med den europeiska arten av igelkott, men om den hittar en redan död orm kan den eventuellt äta den i brist på annan föda. I Algeriet fångas ökenigelkotten av människor för köttets skull. Den afrikanska pygméigelkottens utbredning sträcker sig tvärs över kontinenten från Senegal och Malawi till Eritrea och Zambia. Pygméigelkotten har på senare tid börjat hållas som

sällskapsdjur. I Japan finns till och med ett café där man samtidigt med att dricka en kopp cappuccino kan klappa en tam igelkott som huserar i en liten sandlåda. På caféets hemsida kan man läsa: *Healing cafe – Magical world of fantasy by adorable hedgehogs and cutie little dollhouses*. Vi ska inte hyckla genom att tycka mer synd om igelkottarna på det här caféet än katterna på ett katt-café eller en ko berövad sitt naturliga habitat i en ”mjölkfabrik”. I vissa kulturer är igelkotten en lyckobringare, i andra ett omen om annalkande sorg och olycka. I Japan verkar den i dagens läge anknyta framförallt till den shintoistiska animistiska traditionen med dess besjälade djur, stenar, berg, floder och träd.

Igelkotten är lite som Schrödingers katt, den tycks dyka upp och försvinna slumpmässigt, även om man kan få den att dyka upp lite mer frekvent genom att ställa ut kattmat och ha ett hörn av trädgården där det finns lövhögar och murknande ved. I lövhögen kan den slumra och i rutten ved finns det mat: sniglar, tvestjärtar, larver och mask.

I *Alice i Underlandet* av Lewis Carroll spelar den elaka drottningen krocket med en flamingo som klubb och en igelkott som boll. En rysk barnsaga som blev film på 1970-talet heter *Igelkotten i dimman*. Den här poetiska sagan var så kult i forna Sovjetunionen att den även blev frimärke och numera finns att se på Youtube.

Nils Ferlin får väl anses ha skrivit den mest kända svenskspråkiga dikten om igelkotten. Hans dikt måste till någon del ha varit självupplevd, hur skulle han annars kunnat identifiera sig med igelkotten och beskriva den så övertygande:

*Av ständig oro för stort och smått
jag blev alltmera en igelkott.*

*Gott folk som klampar min väg förbi
de viskar ofta om hysteri.*

*Och några talar om stämning
och de moderna om hämning.*

*Gott folk må prata vad helst dom vill:
mej kryper ingen för nära till.*

*Jag har en fullgod repertoar
av tricks och konster till självförsvaret.*

*Jag önskar inte bli biten
fast jag är konstig och liten.*

*Ja, konstig är jag till övermått
och en besynnerlig igelkott.*

*Ty dessa spjut som jag sträcker ut
har genomborrat mej själv förut.*

*– Så ber jag, vänligen, bara
gott folk att låta mej vara.*

Nils Ferlin
ur *Barfotabarn*, 1933

Poesins igelkottar blir metaforer och kan hjälpa en urban människa att komma i kontakt med naturen, med djupare lager av sig själv. Poesins igelkottar kan vara symbolbärande figurer i samhällskritik, rent av laddade med eko-kritik, mot ett samhälle som är präglad av en förblindad rovdrift på både det humana kapitalet och på naturresurser.

Naturlyrikens status har skiftat med tiden. En gång ansågs den vara den mest förädlade formen av poesi, där människans inre speglades i intrikata naturmetaforer och trolska bilder, inte minst under romantiken och 1800-talets nationalism. Under en senare period fick naturen istället synas genom kroppen, särskilt den kvinnliga som med sin livmoder och sina rytmiska blödningar gestaltades som autentisk och äkta i motsats till stadens avförtrollade maskinvärld. Under senmodernismen kom naturlyrik att betraktas som en mossig och ointressant diktform utan politisk eller social relevans, men på senare tid har synen på genren förändrats radikalt. Med ekopoesins intåg på arenan i mitten av 2010-talet har naturen åter kommit att hamna i lyrikens centrum. Ekopoesin är en avantgardistisk rörelse som inte endast syftar till att gestalta människans förhållande till naturen i antropocen, utan även att hitta nya former att tänka världen på. Med det har även den traditionella naturlyriken blivit spännande igen.

(Tidskriften *Lyrickvännens* hemsida, 2022)

Elmer Diktonius skriver: ”Jag ser på stickiga skarpa kullars / Igelkottars enars gröna ragg.” Harry Martinson verkar bara ha en enda rad om denna art: ”En igelkott bland löven gick sin rond” (*Tuvor*, 1973). Maria Wine skriver i sin

bok *Djurkrets* (1971): ”Vandrande nålkudde med jordlånga ben och sorgset litet grishuvud”. Ragnar Thoursie har gett ut en prosabok av självbiografisk karaktär som heter *Igelkottsfrid* (2007). Det ordet förekommer redan i hans debutbok, diktsamlingen *Emaljögat* (1945). Rabbe Enckell har en igelkottsdikt i diktsamlingen *Flöjtblåsarlycka* (1925).

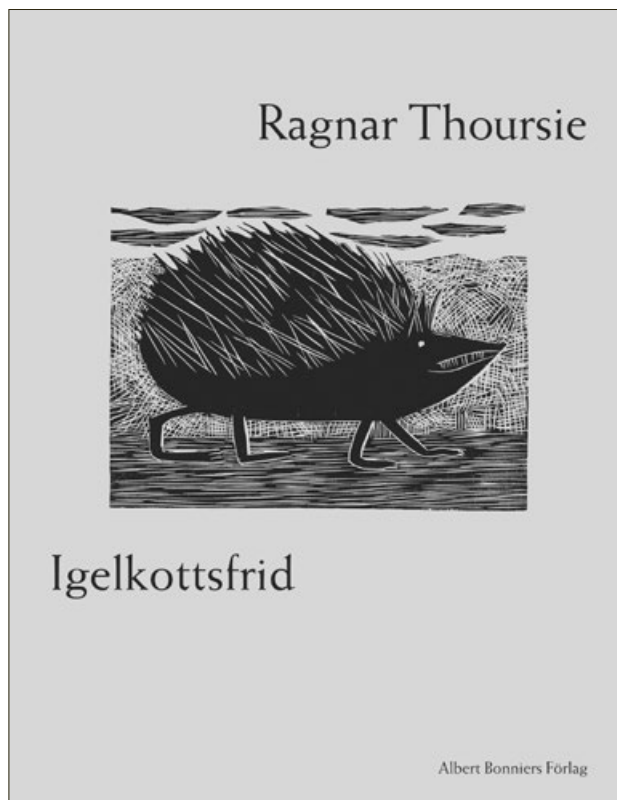
Helvi Juvonen gör det lätt att identifiera sig med igelkotten, ständigt på jakt efter något ätbart – hungern är den samma för alla levande varelser. Dikten kunde klassificeras som eko-poesi och vara partsinlaga i fråga om djurens rättigheter. Det är en tidlöst klassisk arketypisk dikt som lämpar sig både för barn och vuxen.

Njutningen

*Mest njöt igelkotten i skogen
när den vaggade luden i visset gräs
på små svarta fötter,
fnös för sig själv,
hittade någonting gott.
Knastrande fnissade barren,
prasslande gungade löven, när blåsten
kom tassande med sitt dumma pladder,
odugligt att äta.*

Helvi Juvonen
ur *Pohjajäätiä*, 1952,
i översättning av Solveig von Schoultz

Begreppet *hedgehog's dilemma*, ”igelkottens dilemma”, används ibland om en person som är introvert, skygg och tillbakadragen – orsaken kan vara allt från trauman, missbruk eller demens till att personen återfinns någonstans på autismspektret. Syndromet i fråga är knappast en medicinskt gångbar diagnos, men Ferlin sätter fingret på känslan, och poesins uppgift är ju att sätta ord på våra annars så stumma känslor. Indirekt härstammar begreppet från filosofen Arthur Schopenhauers parabel om piggsvinen, som metafor för vad han anser vara individens situation i förhållande till andra i samhället. Trots god vilja kan mänsklig intimitet inte förekomma utan väsentlig ömsesidig skada, och vad som resulterar är försiktigt beteende och svaga relationer. Man rekommenderas att använda

Formgivning: Jan Biberg, med träsnitt av Torsten Renqvist.

måttlighet i affärer med andra både på grund av egenintresse och av hänsyn till andra. Piggsvinets eller igelkottens dilemma används för att förklara självpåtagen isolering.

I sin studie *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921, kap. VI) hänvisar Sigmund Freud till ”Schopenhauers berömda liknelse om de frysande piggsvinen”.² Schopenhauer skrev om jordpiggsvin i boken *Parerga und Paralipomena* (1851), men hans parabel har alltså i engelskspråkig litteratur överförs till igelkotten:

En kall vinterdag trängde en grupp jordpiggsvin ihop sig för att med sin sammantagna värme hålla kölden borta. Emellertid blev de, på grund av sina taggar, strax tvungna att åter dra sig ifrån varandra. När behovet av värme återigen bragte dem samman, upprepades denna andra plåga, så att de kastades av och an mellan dessa två onda ting, tills de fann det mest uthärdliga avståndet från varandra. – Sålunda driver det ur inre tomhet och monotoni sprungna behovet av sällskap människorna samman, men deras många motbjudande egenskaper och olidliga brister stöter

² <https://tinyurl.com/3k7wt9jp>

Egyptisk figurin i täljsten och emalj från perioden 1069–664 före vår tideräknings början (Musée d'Art et d'Histoire de Genève/nr A 2004-0072).

dem åter isär. Det avstånd de slutligen finner, på vilket samexistens är möjlig, är artigheten och konvensansen. Till dem som inte håller detta avstånd, ropar man i England: *keep your distance!* – Därigenom blir behovet av ömsesidig värme endast ofullständigt tillfredsställt, men man undgår att bli stungen av taggarna. – Men de, som har egen värme i rikt mått, föredrar att hålla sig borta från gemenskapen för att undgå givandet och tagandet av klagomål.³

Listan på igelkottens förekomst i populärkultur kunde göras lång. För att ta ett exempel, den prisbelönta kortfilmen *Henry* (Ramiro Lopez Dau, Oculus Story Studio, 2015) är en ver-

sion av igelkottens dilemma: i den här berättelsen finner igelkotten så småningom social tröst genom en sköldpadda, det vill säga en social varelse som är osårbar för igelkottens taggar. I samband med det ursprungliga dilemmat kan detta tas för att representera behovet av variation i mänskliga sociala preferenser.

The Hedgehog

*The snail moves like a
Hovercraft, held up by a
Rubber cushion of itself,
Sharing its secret*

*With the hedgehog. The hedgehog
Shares its secret with no one.
We say, Hedgehog, come out
Of yourself and we will love you.*

3 *Parerga und Paralipomena*, volym II, kapitel XXXI, avsnitt 396: <https://tinyurl.com/2nap9569>

*We mean no harm. We want
Only to listen to what
You have to say. We want
Your answers to our questions.*

*The hedgehog gives nothing
Away, keeping itself to itself.
We wonder what a hedgehog
Has to hide, why it so distrusts.*

*We forget the god
Under this crown of thorns.
We forget that never again
Will a god trust in the world.*

Paul Muldoon
ur *Poems 1969–1998* (2001)

Igelkotten har kallats för ett levande fossil men som placentadäggdjur är den ändå ung jämfört med till exempel krokodiler och kvastfeningar. Deras släktgrenar är dubbelt respektive tre gånger äldre än igelkottfamiljen, som uppkom för omkring 50 miljoner år sedan. På den tiden har en del variation hunnits med.

Om du hade fått möjlighet att vandra i den regnskog som växte i British Columbia för omkring 50 miljoner år sedan, under eocen-epokens varmas-
te del, hade du kunnat få syn på en minimal igelkott. Den var som fullvuxen bara sex centimeter lång – mindre än en husmus – och har fått det vetenskapliga namnet *Silvacola acares*, ”pytteliten skogsbo”.

Å andra sidan har igelkottfamiljen haft medlemmar av jättestorlek jämfört med den lilla skogsbon. I det utdöda släktet *Deinogalerix* (”förskräcklig råttigelkott”) kunde djuren bli upp till sextio centimeter långa, och då är den väl tilltagna svansen inte inräknad.

Längre tillbaka i historien har vi och igelkotten gemensamma förfäder och urmödrar. Vi apor härstammar från förhistoriska ’råttor’, somliga randiga som abborrar, som levde i träden och kanske snarast påminde om den nulevande flygekorren till form och fason. Människan och gnagarna är närmare släkt med varandra än vad någondera är med igelkottarna men ur mänskligt perspektiv tycker vi förstås att råttan och igelkotten har mera gemensamt. I skymningen längs en gata är det kanske svårt

att avgöra vem som är ute och aftonpromenerar: en igelkottunge eller en råtta på väg från den ena trädgården till den andra.

Forskare har intresserat sig för igelkottens förmåga att gå i dvala. Hjärtläkare såg på nedkylningen som djuret genomgår varje vinter utan att få skador på hjärnan. Var det något man kunde man ta lärdom av för att undvika hjärnskador hos patienten under långa operationer? Tänk, om man kunde söva ned människor på samma vis. Då kunde en rymdbesättning sova sig hela vägen till Mars och längre ändå. Det här tänkte inte Harry Martinson på då hans skrev sitt epos *Aniara*: en rymdskytte bestående av en besättning igelkottar – det hade varit nåt det. Men somliga av de sovande igelkottarna vaknar upp då och då under vinterdvalan för att de behöver kissa.

I en legend som berättats hos vepserna (en finsk-ugrisk folkstam) framträder den kvinnliga igelkotten i en skapelsemyt, som guds hantlangare, eller kanske hjärnan bakom allt. Enligt den här myten fanns det i begynnelsen inget torrt land; hela världen var bara en stor sjö. Då tog en jätteigelkott med sig jord och sand på sin taggiga rygg från havets botten och skapade land. En igelkott spelar också en roll i en litauisk och lettisk skapelseberättelse: när Gud skapade himmel och jord så gjorde han jordklotet större än himlen – på igelkottens kloka förslag klämde Gud ihop jorden så att den skulle passa in i himlen.

Pat Morris bok *Hedgehogs* (2014) är en bra källa för alla som vill läsa mer om igelkotten, eftersom han är en världsauktoritet på området och sammanfattar den mesta forskning om igelkottar som gjorts.

*He ambles along like a walking pin cushion
Stops and curls up like a chestnut burr
He's not worried because he's so little
Nobody is going to slap him around.*

Chu Chen Po
översatt från kinesiska till engelska av Kenneth Rexroth,
100 More Poems from the Chinese, 1970

EVA-STINA BYGGMÄSTAR